

Disertační práce

**Doma na sídlišti?
Lokální identita a identifikace s místem v odlišných typech městského prostředí**

Autor: Mgr. Martin Veselý

POSUDEK OPONENTA:

Předložená disertační práce se zabývá otázkou identity místa a identifikace s místem v městském prostředí, a to na příkladu pražského Jižního Města a Vršovic coby reprezentantů dvou odlišných typů městské zástavby. Nechci zde popisovat postup práce, ani čemu se věnují jednotlivé kapitoly – to činí sám autor v kapitole *Struktura práce* (s. 15 – 19). V zásadě lze říci, že se v práci střídají pasáže spíše „teoretické“ s těmi, které reprodukují výsledky empirického výzkumu. V obou však shledávám závažné nedostatky, které by disertační práce po mém soudu rozhodně vykazovat neměla.

Teoretickému rámci je věnována první kapitola. Autor odkazuje především na teoretiky architektury Christiana Norberga-Schulze a Kevina Lynche a na dvojici kulturních geografů Edwarda Relpha a Yi-Fu Tuana. Dalším z autorů, o které se práce opírá, je etnolog Marc Augé a antropoložka Seta Low. Všichni jsou v první kapitole krátce představeni, resp. jsou představeny ty jejich koncepty a pojmy, s nimiž autor dále pracuje či o které se opírá. V tomto smyslu by bylo možno toto teoretické zakotvení považovat za dostačující. Nicméně dostačující se mi již nezdá, pokud autor zejména v závěru práce poukazuje na jejich problematičnost. Je přeci zřejmé, že teoretik architektury i etnolog budou sledovat též problém z různé perspektivy a budou tudíž akcentovat různé momenty. A pokouší-li se pak autor všechny pohledy jaksi spojit a propojit (a v tom, že je zejména při regeneraci sídlišť nutné zohlednit všechna tato hlediska, má bezpochyby pravdu), je zjevné, že ani jedna z perspektiv se mu sama o sobě nebude zdát dostačující. Obdobný problém vidím i v případě vymezení základních pojmů, s nimiž pak autor dále pracuje.

Při čtení práce se mi zprvu zdálo velmi sympatické a přínosné, pokud autor hodlá rozlišit dva teoreticko-metodologické přístupy k analýze městského prostředí a tyto ukázat ve vzájemném dialogu. (Jak sám říká, „vztah ontologicko-historické a antropologické perspektivy považuje za dialogický a hledá jejich průsečíky.“ - s. 6.) Nicméně postupně se samo toto rozlišení začalo ukazovat jako problematické. Jednak mi označení *ontologická* perspektiva připadá v tomto případě poněkud nadnesené. (Autor je vysvětluje s odvoláním na Havelkovo rozlišení tří odlišných paradigmat – „ontologického“, „mentalistického“ a „lingvistického“, nicméně zde toto označení poněkud pokulhává.) Rovněž poněkud problematickým se mi zdá spojení druhé perspektivy, kterou autor označuje termínem *antropologická*, s epistemologickým rámcem lingvistického paradigmatu (s. 47), stejně jako snaha označit jednu perspektivu za etickou, druhou za emickou. (Každý antropologický pohled přece zaujetí nějakého „metafysického“ či „ontologického“ stanoviska předpokládá, byť by bylo nereflektované, a to i pokud nechápeme přívlastek „antropologický“ ve významu „oboru“, ale – cituji – jako „zaměření perspektivy na člověka jako původce a hybatele sociálních vztahů, skrze něž je prostor utvářen.“) Celá první podkapitola druhé kapitoly (nazvané *Metodologický rámec*), která se snaží o jakési rozlišování vždy dvou rozdílných paradigmat, perspektiv, přístupů a předmětů zkoumání, je pak zakončena shrnující tabulkou

na s. 48. Toto dvoupólové dělení se zdá být nesmyslné nejen z hlediska v práci několikrát citovaného Heideggera, z něhož autor v uvažování o místě a prostoru údajně vychází a který se toto objekt–subjektové rozlišování snaží překonat, ale i ze strany samotného autora, kterému jde o komplexnost přístupu v otázkách architektury a bydlení. Sám ostatně hovoří o neoddělitelnosti procesů tzv. sociální produkce a sociální konstrukce (viz s. 47), které jsou ve vzájemném dialogu. Pak nemá smysl sledovat každý z jiné perspektivy, ale právě naopak. Problematickostí onoho dvojdělení, o které se autor na jedné straně snaží a které zároveň popírá, provází rovněž pasáže věnované konkrétním metodám vlastního výzkumu, např. odlišování prostorových představ zachycených prostorovými schématy a emocionálních map (s. 54 a následující).

Zásadní problém však vidím v samotném výzkumu, který je pro práci stěžejní, a zejména ve způsobu, jakým je reprodukován. Nezpochybňuji zde samotnou metodu výzkumu, kterou si autor zvolil, tedy dlouhodobé zúčastněné pozorování, v jehož rámci používá řadu výzkumných technik jako neformální rozhovory, polostrukturované rozhovory atd. Ovšem i kvalitativní výzkum musí vykazovat potřebnou přesnost, přehlednost a čitelnost. Hlavní metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory. Pominu-li otázku, zda byl jejich počet pro učinění nějakých relevantních závěrů dostatečný, nezdá se mi, že by na jejich základě autor provedl nějakou „důkladnou analýzu místa“ (s. 49). Čtenář nemá k dispozici ani přepis těchto rozhovorů, ani jejich souhrnnou interpretaci. Jejich výsledky jsou podpořeny některé autorovy teze v rámci jednotlivých kapitol sledujících vybraná témata či okruhy, které jsou navíc od začátku chápány jako srovnávání Jižního Města a Vršovic. Pokud bych však měla soudit podle způsobu, jakým autor pracuje s emocionálními mapami a „vzkazy“ účastníků festivalu *Street for art 2011*, resp. dle toho, jak je interpretuje, nevzbuzuje ve mně tento přílišnou důvěru. Chápu, proč chtěl autor ve „vzkazech“ participantů vyloučit slova „panel“, „sídliště“ a „metro“, nicméně vypovídací hodnota vzkazů týkajících se Jižního Města je pak tímto omezením výrazně snížena. Některé emocionální mapy a vzkazy participantů jsou v práci prezentovány, ovšem to, co z nich autor vyvozuje, je v některých případech velmi jemně řečeno nepřesné, místy bohužel spíše svévolné. Zjevně je to vedeno jeho osobní zaujatostí a angažovaností, která rozhodně není obecně na překážku (autor sám se k ní ostatně hned v úvodu práce přiznává a otázce angažovanosti výzkumu se věnuje). Nicméně zejména ve čtvrté kapitole, kterou považuji za výrazně nejslabší, až příliš vítězí to, co autor zjistit chce, nad tím, co nezaujatý čtenář opravdu poctivě může z reprodukováných zdrojů vyčíst. Opakuji, že si nemyslím, že by šlo o nepoctivost, ale nepřesnosti, které jsou dány až přílišným zaujetím; nicméně v disertační práci by být neměly. (Některé příklady uvádím níže.) Obdobnou nepřesnost či jistou mírou tendenčnosti vykazují po mém soudu i pasáže reflektující nedávné a současné debaty věnované problematice panelových sídlišť.

Některé konkrétní více či méně závažné výhrady, dotazy či náměty uvedu nyní pouze v bodech s odkazem na příslušnou stranu textu:

S. 73 – „Čisté a zdravé obytné prostředí pro všechny“ je spíše pilířem „sociálním“ než „stavebně-technickým“.

S. 80 – Možná by šlo ptát se nejen, „za jakou cenu byly tyto ideály naplňovány“, ale zda šlo vůbec o „ideály“ hodné naplňování, případně do jaké míry je za „ideály“ považujeme i dnes a jaký vliv to má na různé modely regenerace sídlišť...

S. 91 – Ačkoli chápu Lábusovo srovnání paneláků s lidovou architekturou, pokud jde o nepředstíravost výrazu, v mnohém výrazně kulhá, navíc komentář o tom, jak se „naši předkové hanbili za svá stavení“ by bylo možná dobré nějak doložit.

Ad kapitola čtvrtá:

S. 109-111 – Autor cituje Rajniše a Geberta a na přeskáčku je komentuje, mezi což vkládá ještě citaci Bohuslava Blažka – výchozí texty či citáty jsou různého žánru, navíc je autor interpretuje značně svévolně.

S. 113 – „Z Tuanem citovaného sociologického výzkumu vyplynulo, že tři čtvrtiny obyvatel tohoto okrsku si dovedou snadno představit, že by žili jinde. To ovšem není případ obyvatel Jižního města, které jsou autorkami dvou emocionálních map níže.“ Následují emocionální mapy, které po mém soudu vůbec neodpovídají na otázku po možnosti či nemožnosti žít jinde.

S. 114 – Směs citací a komentářů, z nichž je sice zřejmé autorovo stanovisko, ale rozhodně není podloženo smysluplnou argumentací: možná nejde o „citovou bídu“ – snad i naopak, v tom autora chápu – nicméně argumentace proti Gebertovi je opravdu nesmyslná a nelogická (bohužel je takových případů v práci příliš). Citáty v rámečku nejsou žádnou „bouřlivou reakcí“, jak praví autor, navíc vůbec ne na Havlova slova – jak věčně, tak časově, vždyť jsou o 20 let pozdější.

S. 115 – Klást si otázku, zda hrozí pražskému Jižnímu Městu podobný scénář jako mosteckému Chánovu a litvínovskému Janovu je poněkud zbytečné - samozřejmě že nikoli, jde o zcela nesrovnatelné lokality.

S. 118 – Nemyslím si, že generalizace a nálepkování negativními značkami jsou dobré, nicméně tvrdit, že „největším problémem sídlišť nejsou panelové domy, jejich údajně špatný technický stav, jednotvárnost, odlidštěnost, ani nenápaditost a sešlost veřejných prostor, nýbrž tyto generalizace,“ je přehnané. Navíc autor přece sám ukazuje opačný efekt takových generalizací a stereotypů - totiž onu „spokojenost navzdory“.

Ad podkapitola V. „Jižní město je jedním z nejhustěji zalidněných míst v Česku“ (s. 120-129):

- Na základě protikladných názorů Miluniče a Šváchy vyvstává obecně otázka, zda sídliště zahušťovat, nebo nezahušťovat, která vede ke zcela odlišným koncepcím regenerace sídlišť. Souvisí patrně i s otázkou, která sice na několika místech textu probleskuje též, nicméně autor si jí nevšímá, ačkoli by v rámci analýzy, o kterou mu jde, byla na místě - totiž s otázkou, do jaké míry vůbec lze na sídliště pohlížet jako na typ v tom pravém slova smyslu „městské“ zástavby.
- Přestože se celá kapitola zabývá problematikou pro další budoucnost sídlišť zásadní, argumentačně ji považuji za velmi slabou – jsou zde citovány různé typy textů většinou ve snaze doložit něco, co v podstatě nedokládají, ačkoli by to autor rád (Vorlová, Krajewski).
- S. 123: „Argumenty používané odpůrci zahušťování sídliště, kterých je mezi obyvateli většina, jsou problematické. A to jak z hlediska výběru srovnávaných veličin, tak přesnosti vstupních dat.“ V tom má autor jistě pravdu, těžko se však při četbě zejména této kapitoly ubránit dojmu, že sám postupuje stejně. Označovat obsah následujících stránek jako „analýzu“ tvrzení představitelů občanského sdružení, jak praví autor, považuji také za poněkud přehnané.
- S. 125 – Autor zpochybňuje argumentaci odpůrců zahušťování zástavby, kteří říkají, že tato je již dnes příliš velká, aby pasáž uzavřel větou: „Hustota obyvatel tedy není dostatečným důvodem, proč by mělo být Jižní Město anonymnější než jiná velká sídliště nebo čtvrti činžovních domů z devatenáctého a první poloviny dvacátého století.“ To přece nedává smysl, navíc tendence zahušťovat – ať s ní již souhlasíme či ne – nesměřuje proti anonymitě, ale chce vést k tomu, aby zde fungovaly městské mechanismy, vyplatila se doprava, služby atd.
- Tamtéž se (již opakovaně) argumentuje proti označení „králíkárna“, aniž by se bralo v potaz, že: a) jde o nadsázku a nemá tudíž smysl argumentovat na stejné

rovině jako v případě údajů o hustotě, b) označením „králíkárna“ se zdaleka nemíní jen vysoká koncentrace obyvatel. Celá pasáž pak po mém soudu postrádá smysl v kontextu, jimž je problematičnost argumentů zástupců občanského sdružení Hezké Jižní Město, resp. odpůrců zahušťování – ti bezpochyby neargumentují „králíkárnami“, nýbrž výhodami rozvolněné zástavby.

- S. 126 – poslední odstavec – není zřejmé, pro co vůbec autor přináší argumenty, přičemž končí větou: „Vynecháme-li početné hektary Jižního Města, na nichž se nachází v podstatě jen zeleň, a zaměříme se na obytné plochy, dospějeme k hustotě nikoliv 80, ale 200 – 250 obyvatel na hektar.“ Jenže problém tkví v tom, že je vynechat nelze!!! Jde právě o ty hektary zeleně, které se nevyužívají, a to ani jako tzv. „městská zeleň“.
- S. 129 – Podkapitola končí 2 „vzkazy“, které autor kupodivu nekomentuje, ač zachycují jeden z nejzásadnějších problémů sídlišť a vedou k otázce po „městskosti“ jejich charakteru, související mimo jiné právě s hustotou zástavby („...město nelze vymyslet...“, „...There is no street life (which is strong essential in urban core).“)

Ad podkapitola „VI. Závěrem: image Jižního Města v kontextu negativních stereotypů o sídlištích“:

- S. 130: „Image Jižního Města, který vyvstává z devětašedesáti vzkazů vzešlých z asociativního psaní a šedesáti emocionálních map...“ – na základě tohoto materiálu nevykreslil autor žádný uchopitelný „image“, jakákoli celková přehledná interpretace chybí, vzkazy i mapy uváděl pouze jako jednotlivé „protiargumenty“ vůči údajným „negativním stereotypům“. A opět: název kapitoly mluví o „negativních stereotypech o sídlištích a jejich odrazu ve vnitřním a vnějším image Jižního Města“, celá kapitola však byla spíše snahou argumentovat proti nim, než sledovat jejich odraz ve vnímání. Navíc většina citovaných participantů byla právě z JM, takže o vnějším image těžko soudit.
- S. 131 – Mísí se vzkazy a mapy obyvatel JM a jiných částí Prahy, navíc silně svévolně interpretované: obr. 23 nehovoří o kompromisu mezi bydlením ve vnitřním městě a na venkově, autorka obr. 24 hodnotí sídliště obecně, nikoli JM, navíc je sama obyvatelkou sídliště zcela jiného charakteru (Spořilova) a jde o srovnání, nikoli samostatné hodnocení.
- S. 132: „Čtyři participantky ve svých emocionálních mapách vyjadřují naprostou neznalost Jižního města zcela explicitně.“ – To je snad pochopitelné, jsou-li z Brna či Znojma! Jakou pak mají tyto mapy výpovědní hodnotu??
- S. 133, obr. 30 – Ano, ale pokud byla dotyčná z P6 na JM dvakrát, pokaždé na opačné straně, celkem logicky nakreslí dva objekty, za nimiž tam jela, a ještě to nic nevypovídá o nečitelnosti nebo nemožnosti vytvořit si ucelený obraz JM (byť je to pravda).

S. 157 – „...velikost tohoto důvěrně známého území se příliš neliší“ – Ovšem zdá se mi, že v JM nikdo v takové podrobnosti „důvěrně známé území“ nevykreslil.

S. 166 – K rozhovoru s Beátou – proč z něj autor soudí na nějaký stereotyp, který se do jejího hodnocení promítá? Nemohlo být prostě sídliště, kde se narodila, opravdu přívětivější? (Mimopražské sídliště mohlo mít skutečně zcela jiný charakter, mohlo zachovávat vazbu na město, resp. jeho centrum apod., což respondentka třeba cítí, ale neumí artikulovat, leč slovy „není tak vošklivý jako tady“.)

S. 177 – Možná alespoň jako doklad tvrzení, že „převážili ti, kteří si k němu (JM) vytvořili pozitivní vztah a nechtěli by se odtud stěhovat,“ by si čtenář zasloužil nějaký údaj...

Ad kapitola osmá:

- Autor správně reprodukuje základní představy o prostoru a prostorovosti z Heideggerova *Sein und Zeit*, nicméně přínosnost Norberg-Schulzovy knihy *Genius loci* spočívá mimo jiné v tom, že využívá a interpretuje Heideggerovy pozdnější texty.

S. 202, „Shrnutí“:

– Upozorňuji, že „prostor“ byl v rámci práce postupně charakterizován různými způsoby (s odvoláním na různé Heideggerovy, Norberg-Schulzovy, Yi-Fu Tuanovy texty), které, ač blízké, rozhodně nejsou totožné.

- V celé kapitole se poněkud směšují dvě záležitosti: na jedné straně získat vztah k místu a identifikovat se s ním, neboť je to můj domov, a na straně druhé získat k němu vztah jaksi „kvůli němu samému“, či – slovy citovaného Václava Cílka – kvůli něčemu, „co neumíme pojmenovat, ale kvůli čemu se vrátíme.“ Obé je identifikací se s místem, ovšem nejde o totéž.

Ad kapitola devátá:

Ad podkapitola věnovaná sporu o přesun památníku na Litochlebském náměstí (s. 207-212):

- Na začátku by čtenář uvítal obrázek obdobně jako na začátku následující podkapitoly.
- Ačkoli většina uvedených názorů argumentujících proti záměru akcentuje především „barbarství“ a neetičnost rušení a přesunu památníku, na str. 210 autor konstatuje, že se „environmentalistický diskurz ukázal být silnější,“ s čímž nepolemizují, jen by bylo vhodné to nějak čtenáři doložit.
- S. 210: „V boji za záchranu lipového háje se tak prolínají diskurzy .... ve snaze nalézt ztracenou kontinuitu místa.“ – Z uváděných citací je ovšem patrné, že jde možná o jeden z mála případů, kdy obyvatelé JM jakousi kontinuitu cítí a nehledají ji, spíše se jí snaží uchránit.

s. 218 – Hovořit o „světonázoru“ se zdá být příliš nadnesené, spíše jde prostě jen o různé zájmy určující optiku.

s. 221 – Ovšem i „ne-místa“ ve smyslu Augého mohou být pro některé lidi „místa“ (jak autor sám v případě Roztyl ukazuje), to přece neznamená žádné „unikání“.

Ad kapitola desátá:

- Dotazníkové šetření, s. 236-237 – Jde opravdu pouze o reakci na obrázek – jak je možné soudit z textu - a dotýčný na místě zjevně vůbec nemusel být...?

- Celkově podkapitola věnovaná Centrálnímu parku vzbuzuje poněkud rozpaky, zda bylo třeba tak rozsáhlého dotazníkového šetření, aby autor dospěl k tomu, co je zjevné na první pohled.

S. 250 – Co by autor v předcházející kapitole věnované Vršovickému náměstí označil jako „interpretaci příběhů“, které Vršovické náměstí „vypráví explicitně skrze svou fyzickou podobu,“ a co jako „implicitní sdělení skrývající se v jeho kolektivní paměti“?

- Domnívám se, že poslední odstavec na s. 250 vyjadřuje jakousi nejednoznačnost v užívání některých pojmů (o nichž již byla řeč výše), resp. v tom, jak jim sám autor rozumí:

Buď na základě jednoho typu analýzy formulují hypotézy, které pak pomocí určité metody ověřují, nebo jde o dva typy „analýzy“, které docházejí ke stejným výsledkům, nebo (a tak vyznívá poslední věta) jde o dva typy „analýzy“ (sama bych skromněji řekla popisu), které se týkají dvou aspektů téhož fenoménu, totiž 1) tzv. „historicko-ontologický“ zaměřený na procesy sociální produkce a 2) „antropologický“ zachycující sociální konstrukce místa.

Ad „Závěr“:

- Poukazy na hlavní nedostatky prací Kevina Lynche ani Christiana Norberga-Schulze nepovažuji za příliš přesvědčivé či dostatečné, chce-li práce předvést jakousi jejich alternativu, jak ze závěru vyplývá. Nedomnívám se, že by přístup Norberga-Schulze sám o sobě vedl „k opomíjení kolektivní a především sociokulturní paměti místa.“ (S. 251.) To jsou přece jen další aspekty, které lze sledovat, jak ostatně sám autor předvádí.
- Celkově se mi kritika Norberg-Schulzova přístupu zdá poněkud zjednodušující. Respektování *genia loci* u něj neznamena neresepektování běhu času či pohybování se v abstraktní rovině (s. 253), naopak: všechny tři příklady jím zvolených měst ilustrují uchování *genia loci* v proměnách času – tedy i přes to, že se styl zástavby mění (což se v případě JM nepodařilo). A k tomu, co Norberg-Schulz dle autora nepředkládá, totiž „návrhy pro revitalizaci bezpočtu již existujících „slabých“ míst“ – to by měl? A jak by mohl, vždyť každé místo, slabé i silné, vyžaduje něco jiného a tudíž jinou formu revitalizace – o to snad šlo i autorovi.
- Pokud jde o Lynchův přístup – jistě, je zjednodušující a mnohé zachytit nedokáže, pokud však hledá metodu, která by byla aplikovatelná na všechna místa – města a něco dokázala říct o jejich struktuře, nějak je pomohla pochopit, pak hledá motivy a momenty, které jsou společné a v různé míře nalezitelné všude (cesty, body, uzly...). Že takto nelze popsat městský organismus v jeho komplexnosti je zřejmé, to se ale snad ani Lynch sám nedomníval...
- Jak Norberg-Schulz, tak Lynch jsou příklady teoretiků architektury, kteří ve své době dokázali ve svém oboru přinést nové a velice přínosné přístupy a pohledy. To, že nejsou vyčerpávající všezahrnující, je samozřejmé.
- S. 260 - Otázkou pro mě je, jak autor chápe „anonymitu“ či přívlastek „anonymní“? Je přece zjevné (a v práci též zachycené), že „anonymita“ ve významu „neznám ostatní a oni neznají mě“, jsem mezi lidmi, kterých je tolik, že musí zůstat anonymními, k městu patří (na rozdíl od vesnice, kde se všichni mohou v nějaké míře znát) – o takové anonymitě tedy řeč není. A to, že obyvatelé sídliště sami to svoje za „anonymní“ považovat nebudou, je též jasné – jde přece právě o vnímání těch, kteří zde nebydlí a pro které je JM zaměnitelné s jakýmkoli jiným sídlištěm, zatímco Vršovice a Dejvice nikoli, ač sami nebydlí ani tam.

Z výše uvedených důvodů je pro mě celkově předložená disertační práce na hranici přijatelnosti. Téma je zajímavé a po výtce aktuální. Sympatické je i autorovo zaujetí pro zvolenou problematiku - je zjevné, že se jí již léta zabývá. Něco jiného však je občanská angažovanost a něco jiného je vědecká práce. Navíc práce disertační, která by měla být podkladem pro udělení titulu Ph.D. Vzhledem k tomu obsahuje příliš nepřesností, a přestože je mi opravdu vzdálené bazírování na použitých „metodách“, způsob, jakým autor pracuje s nasbíraným materiálem, mi připadá opravdu až příliš volný. Některé „vzkazy“ či emocionální mapy jsou použity poněkud účelově a do textu vloženy spíše tak, aby doložily autorovo hodnocení, u některých není zřejmé, proč jsou uvedeny právě tam, kde jsou (s. 117), některé jsou reprodukovány s komentářem, který poněkud posouvá jejich vyznění kýženým směrem, jiné zcela bez komentáře. Navzdory tomu však doporučuji práci k obhajobě.

V Praze dne 31. 8. 2014

Ing. arch. Mgr. Marie Pětová, Ph.D.